

ZDENĚK ULLRICH:

MODERNÍ REVOLUCE A DNEŠNÍ KRIZE.*

Revoluce stala se dnes politickým heslem. Stala se výrazem, kterého se používá v lidové mluvě i ve veřejném životě zcela volně a nezávazně, aniž by s ním byl spojen nějaký určitý smysl. Proto také jest velmi nebezpečno používatí tohoto pojmu ve vědeckém rozboru bez ohledu na to, jak mnohoznačný jest tento pojem a jaké nepřesnosti se dopouštíme, používáme-li jej bez náležitého vyjasnění. I ve vědeckých pojednáních mluví se dnes s oblibou o revoluci politické, mravní, hospodářské, technické, nebo sociální. Nahlédneme-li však za kulisy vědecké dílny, užívající těchto výrazů, poznáme, že se za nimi skrývá úplná pojmová nevyjasněnost a prosté přebírání pojmů tak, jak se podávají v lidové řeči. Obyčejně je používáno pojmu revoluce pro každý náhlý převrat v sociálním zřízení, nebo, jak praví Solms ve svém nedávném pojednání o revoluci, pro každou změnu kulturního stylu. Počinání těchto sociologů je skutečně velmi jednoduché: ježto nacházejí v politickém životě států někdy násilnou změnu vlády, ústavy nebo základních státních institucí, domnívají se, že podobným změnám jsou podrobeny i jiné serie sociálního života a že všechny tyto změny je možno označiti za revoluce.

Obyčejně však se od revoluce „požaduje“, aby byla skutečně významná a hluboko zasahující. Proto také se neoznačují některé politické změny za revoluce, nýbrž za puče, vzpoury, spiknutí, bouře, převraty a pod., podle toho, jak je ten který vědec chce hodnotiti a jaký význam jim přikládá. Lze tudíž shrnouti postoj sociologů k problému revoluce v tom směru, že jednak rozšiřují z určitých událostí politických pojem revoluce na ostatní sféry sociálního života, jednak omezují tento pojem pouze na určité jevy politického života zvláštním způsobem kvalifikované jako základní, hluboké, měnící kulturu, měnící vládu tříd, měnící chování obyvatelstva a pod.

Bude zajisté zajímavo přihlédnouti k tomu, odkud vlastně pochází pojem revoluce, který platí v dnešním pojetí lidovém a který více méně ovlivňuje i vědecké teorie. Toto pojetí váže se na určitý, místně a časově omezený jev, který se odehrával v Evropě od konce XVII. do počátku XX. století a znamená všeobecně řečeno přechod od absolutisticko-feudálního řádu ke konstituční vládě, vedený pod praporem demokraticko-národní ideologie. To znamená, že jde o časové a místně jedinečný jev, který bychom v té podobě, v jaké jej zde nacházíme, marně hledali v jiných kulturách, nebo v jiném období evropské kultury. V dalším bude ještě příležitost mluvití podrobněji o příčinách vzniku těchto revolucí i o jejich zvláštním útvaru a technice. Nyní můžeme se spokojiti s tím, že tyto revoluce nazveme revolucemi „masovými“ a prohlásíme je za historicky jedinečný úkaz v dějinách lidské společnosti. Ježto však tyto revoluce znamenají přechod k nové formě státu, ježto se v nich projevuje nová sociální vrstva a jsou spojeny zhusta i se značnými změnami celkového kulturního stavu lidstva, jsou prohlašovány za revoluce „kat' exochén“, t. j. za nejtypičtější projev jevu, který se obecně revolucí nazývá a od nich se pak rozšiřuje toto pojetí na jevy, které mají s nimi něco příbuzného. Je v tom však obsaženo

* Základem tohoto článku jest přednáška proslovená v Masarykově Sociologické Společnosti v dubnu 1933, jejíž obsah byl poněkud rozšířen.

i kus ideologie, kus glorifikace dnešního režimu demokraticko-parlamentárního, že tyto analogie jsou hledány pouze ve významných sociálních jevech a naopak všechny ostatní, které nemohou se svým významem rovnati nastolení národního a demokratického principu v evropské společnosti, nebo alespoň boji za něj, jsou degradovány na puče a vzpoury. Odůvodní se to tím, že nejsou ovládnuty tvůrčí ideou, že nepřinášejí nového společenského principu a pod., vesměs důvody, které lze snadno odvoditi z ideologického pozadí pojetí revolucí, jež vychází z revolucí masových.

Nelze tudíž vyjít při vymezení určitého sociálního jevu z revolucí masových nebo z lidového pojetí, které se hlavně o tyto revoluce opírá. Osvětlení problému dlužno hledati v komponentální metodě. Principem komponentální metody jest, že při sociologickém zkoumání nesmíme se vázati na určitý historický projev sociálního jevu, t. j. že za základ výzkumu nesmíme bráti složité časově a místně omezené sociální události, nýbrž voliti nový způsob nazírání. Tento nazírání způsob spočívá v tom, že rozkládáme chaotické a složité sociální skutečnosti na jednoduché jevy, v nich se vyskytující, že sledujeme tyto jednoduché jevy v celém jejich místním i časovém rozšíření, t. j. všude, kde se objevují a že pomocí nich tvoříme nové historické typy, kde tyto abstraktní komponenty se nám promítají do historické skutečnosti v t. zv. konvergencích. Tyto konvergence nejsou proto jevy jednoduchými, vymežitelnými jediným znakem po jedné stránce, nýbrž jsou to sociální skutečnosti složené, vzniklé určitým časovým a místním souběhem komponent. Komponenty hledáme pak v sociální skutečnosti pomocí různých rovin nazírání, které mají osvětliti shluk po všech stránkách a najíti nejdůležitější komponenty jej skládající.

Podle tohoto pojetí byly by pak masové revoluce v období od konce XVII. až do počátku XX. stol. určitým souběhem (konvergencí) revolučních jevů (komponent), nikoliv však revolucemi vůbec a nelze z nich proto odvoditi vlastnosti revolucí jakožto takových. Musíme nejprve analysou pochopiti jednotlivé revoluční komponenty a potom z jejich časové a místní konvergence utvořiti určité typy historické.

Uplatníme-li tuto metodu na problém revoluce, musíme prohlásiti, že operovati s tímto pojmem jako s výrazem označujícím určitý ohraničený a jasně vymežitelný sociální jev, je nevědecké a nepřesné. Revoluce není jevem jednoduchým, nýbrž řadou jevů různého druhu, které časově nemají téhož trvání a vyskytují se samostatně i mimo historické konvergence, které jsme si uvykli nazývati souhrnným názvem revoluce. Rozložíme-li tuto složitou sociální skutečnost na její komponenty, shledáváme, že v masových revolucích XVIII. až XX. stol. účastní se tyto složky: 1. změna a rozvrat kultury, 2. změna vládnoucích osob, 3. změna ve vrstvách, z níž vládnoucí osoby pocházejí, 4. změna ústavy, 5. násilné a ve smyslu dosavadního právního řádu protizákonné jednání politické, 6. zasahování mas jako veřejného činitele, 7. zlom autority vlády v duších poddaných a konečně 8. reakce obyvatelstva na sociální katastrofu. O žádném z těchto jevů nemůžeme prohlásiti, že by samojediný stačil k určení revoluce. Vyskytují se i mimo typické konvergence. Často se vyskytují zároveň v určitém časovém úseku, v určité historické konstelaci a pak vzniká dojem, že jde o jev jediný.

Proto je lépe upustiti vůbec od definice revoluce a nahraditi ji tím, že hledáme přítomnost právě zmíněných revolučních složek v sociálním životě. Přirozeně, že svrchu zmíněné revoluční komponenty nevyskytují se nikde osamoceně, že jsou to vlastně abstrakce; ve skutečnosti nalézáme v sociálním životě pouze jejich sou-

běhy, konvergence, které představují časově a místně vázané sloučeniny komponent a mají vždy ráz určité historické jedinečnosti. V jistých časových obdobích však je toto sloučení komponent konstantní a to nám umožňuje tvoření historických typů těchto konvergencí. Přirozeně, že i hledání komponent i tvoření historických konvergencí je myšlenkovým zásahováním do sociální skutečnosti a záleží na vědecké potřebě badatelově, do jaké míry chce abstrahovati při tvoření komponent a naopak přiblížiti se skutečnosti v tvoření historických konvergencí.

Vždy jest to celá sociální struktura v určitém časovém období (t. j. souhrn všech komponent v určité době konvergujících), která spolupůsobí na to, jak se jednotlivé revoluční komponenty projevují a z této struktury budeme se také snažiti dokázati, že masové revoluce jsou výsledkem určité sociální konstelace a že nemají obdoby ani před tím, ani potom. Především záleží vždy na organizaci společnosti, vlastně možno říci skupiny, v níž se revoluční komponenty projevují. Hledisko, s něhož přistupujeme k naším výkladům můžeme tedy shrnouti takto: v sociálním životě nikde nemůžeme nalézt „revoluci“ ve všeobecném smyslu, t. j. sociální jev, který by bylo lze abstraktně definovat tak, aby tato definice hodila se na všechny fáze sociálního života. Musíme se proto spokojiti s historickými, t. j. časově a místně omezenými typy, které nám zachycují, jak jednotlivé revoluční komponenty působí za určité sociální situace.

Změna vládnoucí vrstvy nesouvisela v dějinách vždy s jevy revolučními. Tak na př. již v potamických civilizacích shledáváme, že původní feudální vláda válečnické šlechty, která ovládala Egypt ve Staré Říši a Čínu až po konec dynastie Čou, byla vystřídána vládou úřednictva, které většinou nepocházelo z této vrstvy, nýbrž z vrstev nižších a sloužilo panovníkovi k utužení jeho absolutistické moci a k snazšímu ovládnutí centralisovaného státu. V Egyptě pak byla na sklonku Nové Říše vystřídána vrstva úřednická vládou kněží, takže ke konci své samostatnosti byl Egypt státem kněžským, tak jak jej našli řečtí cestovatelé.

Ve starověku nalézáme také dostatečně příkladů velkých rozvrátů sociálního života, které by se povrchní terminologií daly nazvati „sociálními revolucemi“, tak na př. v Egyptě v období mezi Starou a Novou Říši a v císařském Římě v době vojenské anarchie mezi Septimiem Severem a Diokletianem. Tyto doby byly charakterisovány tím, co obyčejně se uvádí jako znak sociálních revolucí, uvolněním všech sociálních pout, úpadkem autority, rozvrátem hospodářského života a pod. Nelze ovšem tvrditi, že by tyto změny, ať jde o nahrazení vlády jedné vrstvy vládou vrstvy druhé, nebo o sociální rozvrat, byly způsobeny úmyslně a za určitým předem stanoveným cílem. Nejsou vedeny žádnými ideologiemi a probíhají jaksi spontánně v delším časovém úseku.

Úmyslné zásahy související s revolučními komponentami jsou v této době pouze převraty ve vládnoucí osobě, nebo povstání otroků, sedláků, dělníků nebo tovaryšů proti přílišnému potlačování. Tyto projevy revolučních komponent nemají však reformního programu, t. j. nemíní nastoliti nový řád společnosti, nýbrž jde jim o osobní záležitosti, ať již ve věci prestiže, nebo hospodářské situace. Zvláštním typem těchto „revolucí“ jsou t. zv. gardové puče, které nalézáme velmi typicky vyjádřeny na př. v císařském Římě, Turecku a Rusku. Můžeme je proto nazývati revolucemi janičárskými nebo praetoriánskými. Postup je vždy podobný: elitní vojenská skupina obklopující panovníka zesílí do té míry, že si osobuje právo spolurozhodovati při obsazování trůnu a nastoluje podle svých osobních choutek a ná-

kloností nápadníky, kteří si ji právě dovedli získati. Tak objevuje se v Římě vláda praetoriánů již v I. stol. po Kr., v Turecku zasahování Janičárů počínaje druhou polovinou XVII. stol. až do jejich zničení v r. 1826 a v Rusku jest to opět garda, která od smrti Petra I. do nastoupení Kateřiny II. na trůn dosazuje cary podle své libosti. Tyto převraty ve vládnoucí osobě neměly však žádného sociálního významu, neboť vrstva, z níž vládci byli vybíráni, byla vždy táž a dosazovatelé na trůn (garda) se také neměnila. Při změnách na trůně zůstával v podstatě nezměněn také dosavadní způsob psané nebo zvykové ústavy státu a způsob vládnutí; leda že garda snažila se svoji moc u panovníka zesílit.

Jiný typ „revolucí“ podobného druhu jsou „války stavů“. Tyto vyskytují se většinou v době feudalismu (ať čínského, egyptského, řeckého nebo středověkého) a znamenají vzpuru některého lenního pána, nebo jejich skupiny, vedenou brannými prostředky proti panovníkovi buď za účelem dosažení větší samostatnosti, nebo dosazení jiného panovníka. Opět však nejde o změnu ústavy, nýbrž o změnu osob a opět odehrává se boj jen mezi určitými osobami jediné sociální vrstvy. Konečně pak je možno zmíniti se i o obyčejných palácových převratech, kde dvořané vraždí panovníka a dosazují za něj někoho jiného, vykonávajíce tak roli gardy.

Jediné rozlišení, které je možno učiniti mezi těmito dvěma typy „revolucí“ jest, že války stavů a to buď stavů proti panovníkům, nebo jednotlivého pána proti moci centrální, jsou pravidlem ve feudálních státech, kdežto revoluce gardové vyskytují se mnohem spíše v absolutistických monarchiích. V obojím případě však nezasahují tyto změny hlouběji do sociálního života, neznamenají ani změnu vládnoucí vrstvy, ani nastolení nového principu ústavního.

Naproti tomu vyskytují se již ve starověku a ještě častěji v novověku vzpoury poddaných a utlačovaných vrstev. Sem možno zařaditi vzpoury otroků ve starověku, selské bouře a povstání tovaryšů ve středověkých městech. Ani tyto „revoluce“ nejsou však vedeny myšlenkou zmocniti se státu jakožto takového, nebo změnití sociální řád, nýbrž usilují většinou pouze o zmírnění nesnesitelných životních podmínek.

Není těžko najíti příčiny těchto jevů. Jest to jednak stavovské rozvrstvení společnosti, které znemožňuje přijetí celospolečenské ideologie, dále nedostatek uvědomění si společenského života ve větších celcích, rozptýlenost sociálních celků a nedostatek komunikace, t. j. duševního styku, který z jednotlivců nebo malých skupin tvoří jednotu. V moderní době dobrým příkladem nesnázi, které skýtá ideologii sociální rozvrstvení, jest Indie, kde sjednocení „národa“ naráží trvale na předsudky kastovní a znemožňuje utvoření většího homogenního sociálního celku, který by jednotně stál za určitou myšlenkou.

Jiná situace byla ve městech. Řecká města zažila určitý druh „revolucí“, který se velmi silně podobá revolucím římským a revolucím v italských městech renaissance. Tyto převraty vedou obyčejně nejprve k nastolení tyranie nebo t. zv. signorií a jsou reakcí zmohtněvší měšťanské vrstvy proti vládě rodové šlechty. Jsou jakýmsi přechodným stupněm mezi aristokratickou vládou a mezi měšťskou demokracií. V řeckých městech a někdy i v italských signoriích stalo se pak často, že samovládce byl svržen a nastolena vláda vrstvy žijící ze zaměstnání měšťských, obchodu a průmyslu. Tato měšťská vrstva byla ovšem vedena jednotlivci hospodářsky silnými a vláda, která se pak vyvinula, byla obyčejně silně ovlivňována nejbohatšími složkami společnosti („popolo grasso“ v italských městech). Ačkoliv tyto boje nebyly ještě ve-

deny pod heslem uvědomělé změny sociálního řádu, znamenají přece nastolení nové sociální vrstvy v řízení společenského celku. Ve městech snadný přehled událostí veřejných a osobní znalost poměrů umožňovala přímé zasahování do politického života, snadný styk jedinců a tvoření ovzduší sociálních převratů. Nebylo tudíž zapotřebí v tomto úzkém okruhu sociálních záležitostí „mobilisovati masy“ jinak, než jejich osobním zájmem a touhou po moci. Ani zde nenalézáme ještě celospolečenskou ideologii, která by strhovala jedince k činům a dávala jejich skupinám přesvědčivá a průbojná hesla. Města však vytvořila sociální prostředí, které svou podstatou dává příležitost k radikálnímu řešení sociálních záležitostí tím, že umožňuje rychlé rozhodování a provádění činů, tvoření davů a jejich taktické uplatnění na politické scéně.

Ovšem že tyto „revoluce městské“ vznikají pouze v městských státech nepatrného rozsahu, kde přímé zasahování občana do politiky jest pravidlem. Jsou proto zjevem výminečným a vyskytují se skutečně jen tam, kde se vyskytují města, a kde městská vrstva, žijící z průmyslu a obchodu, svrhne vládu jí nepohodlnou. Tím stávají se tyto městské revoluce předobrazem revolucí „masových“, jsou vlastně prvními „masovými revolucemi“ svého druhu.

Městská vrstva, žijící ze zaměstnání, která město vytvořila, t. j. z obchodu a průmyslu, jest na základě tohoto hospodářského podkladu a na základě zmechanisování, které přináší peněžní hospodářství, ochotna uznávati pouze racionální, nikoliv iracionální a magické pohnutky. Proto také velmi brzy projevuje se v ní odpor proti principům rodovým, odporujícím zcela racionálním prvkům. Naopak umožňuje kvantitativní nazírání a možnost prostorového tvoření davu, tvoření psychosy, která vede k revolucím. Proto jsou městské revoluce touhou této nové vrstvy po vlastní vládě alespoň v omezeném prostředí městského státu, nebo městské samosprávy. Přirozeně, že ve starověku, středověku nebo renaissanci nejsou tyto myšlenky uvědomělé a jasně vyjádřené. Vždy však jde o to, aby hospodářsky zmohtnější vrstva měšťanská setřásla vládu, případně i omezení a vykořistění, privilegia a nadvládu jiné vrstvy, jejíž vláda zakládá se na principu rodovém, náboženském, prostě na principech iracionálních.

Toto hnutí nepozorujeme však pouze v městských republikách řecké antiky a italské renaissance, nýbrž i v revolucích severofrancouzských měst v XI. a XII. stol., směřujících k setřesení nadvlády feudálních pánů a k nastolení městské samosprávy. V celku středověkých států nemohou tyto revoluce míti význačnější roli z toho důvodu, že buď jsou samy uzavřeným státním celkem (městské státy) nebo ve feudálních státech (samosprávná města) představují nepatrné ostrůvky v celku sociálního života, jehož základ spočívá na principech zcela jiných. K tomu, aby tyto městské revoluce mohly býti přeneseny na půdu států většího rozsahu, je potřeba dalších sociálních podmínek.

Aby tyto podmínky byly splněny, je potřeba dvojího: ideologií, zasahujících celou společnost a sociálního prostoru, ve kterém by se mohly tyto „masové revoluce“ ve velkých státech odehrávati — absolutistický stát.

Již středověké křesťanství přináší v tomto směru důležitou změnu. Vytváří nejen jednotný názor světový a jednotnou kulturu středověkého lidstva, nýbrž také jednotnou ideologii, která spojuje všechny dosud rodovými principy oddělené vrstvy obyvatelstva v jednotu. Velkou překážkou tvoření celospolečenských ideologií a tím i příčinou nemožnosti vytvořiti sociální hnutí, vedené jediným principem, jest rozdělení

společnosti v kmeny, případně kasty, nebo stavy. Tyto útvary jsou přehradami vytvoření jednotného společenského uvědomění a není proto možno, aby v době jejich vlády vznikla ideologie, která by spojovala větší počet jedinců v jednotu schopnou činů.

Teprve sociální nivelisace ve smyslu teritoriálním a stavovském v císařské říši římské spolu se všeobecným rozšířením jednotné civilisace helenisticko-římské umožnily vznik křesťanství, které pak v učení katolické církve shrnovalo do jednotného rámce představy o společenském životě. Zde po prvé byla vyslovena myšlenka, že lidstvo tvoří jednotu pod vládou katolické církve, myšlenka, která nabyla skutečné sociální působnosti a byla všemi přijata. Od této chvíle je tu alespoň jediný bod, který je společný všem lidem a to bod pro tehdejší dobu nejdůležitější. Nezáleží nikterak na tom, že církev uznává rozvrstvení společnosti ve stavy, že přijímá jej ve svůj organický obraz sociálního světa, rozhodující jest právě ono vědomí jednoty celého kulturního okruhu.

Kromě toho přináší křesťanské učení především ovšem ve středověké scholastice nový důležitý prvek: oddělení církve od státu — moci duchovní od moci světské. Toto rozlišování bylo až do vzniku křesťanství úplně neznámé; všude v antice nebo v civilisacích potamických kultur, ovládaných myšlenkou kmenového nebo státního náboženství tvoří kult součást života státu. Zde jest vlastně již první náznak lišení společnosti a státu, které v politickém liberalismu nabylo důležitého významu. Stát od této chvíle není již ideově jedinou universální organizací, nýbrž vedle něho a někdy i nad ním stojí církev, jako representant jednoty veškerého křesťanstva — křesťanské „společnosti“.

Zde právě počínají se projevovati prvé „revoluce“ ideologické a to na poli náboženském. Husitství i reformace jsou vlastně ideovými revolucemi, které jednak směřují k opravě základu společenského života na základě určitých ideálů, jednak útočí z ideových důvodů proti moci centrální, lámou její autoritu a konečně shrnují ve svých hnutích obyvatelstvo bez rozdílu stavů. Náboženská idea jest tedy první, která překlenuje rozdělení společnosti a tvoří jednotné celky, které jsou ochotny býti se za svůj ideál. Zde ovšem scházely některé jiné revoluční komponenty, ježto nešlo o stát, nýbrž o církev. Jak jsme již řekli, záleží velmi mnoho na útvaru skupiny revolucí napadené: jestliže tato skupina nemůže se opírat o vlastní výkonnou moc, nýbrž musí se spoléhat na výkonnou moc států, které naprosto nemohou těchto masových hnutí zvládnouti, jest vlastně revoluce pouze revolucí duchovní, t. j. zlomem církevní autority a snahy po změně určité části sociálního řádu, v tomto případě náboženské.

Není to ovšem pouze myšlenka náboženská, která zceluje lidstvo západoevropské kultury v určitou duchovní jednotu a umožňuje tvořiti velká sociální hnutí, nesená vědomými ideály. Zde přistupují ještě další faktory, které působí spíše nepřímě, ale přesto tím účinněji. Styk společnosti, t. j. jednotlivých jejich celků navzájem, počíná od doby renaissanční rychle růsti a umožňuje výměnu názorů a šíření myšlenek. Hospodářské vztahy přispívají také k zmírnění izolace. Kromě toho přináší reformace ještě další zesílení vědomí ideové jednoty určitých sociálních celků. Ve středověku neměla katolická církev konkurenta, pokud jde o náboženský život lidí. Příslušnost k ní byla samozřejmá, a povinná; rozdílnost mohl cítiti středověký křesťan nanejvýše oproti vyznavačům islamu, s kterými v křížových válkách bojoval. Zesílení vědomí jednoty a semknutí určité sociální skupiny na základě ideologie jest však mnohem silnější, jestliže jsou tu dvě nebo více skupin, které spolu soupeří. Náběh k tomu lze pozorovati již ve válkách husitských, kde právě myšlenka náboženská z vyznavačů husitství vy-

tvořila silnou uvědomělou skupinu pevně skloubenou proti ostatnímu světu. Mnohem silněji zasáhla tu ještě reformace: nebyly to jenom velké náboženské skupiny, luteránská a kalvinská, nýbrž i celá řada náboženských sekt často velmi početných, jako novokřtění, které se staly skupinami silně sociálně uvědomělými, naplněnými bojovným duchem náboženským ve směru odporu proti církvi katolické, případně — u sekt — proti církvím oficiálním. Ale i v církvi katolické, dříve universální, byl pocítován odpor k těmto „kacířům“ a sílilo i její vědomí jednoty uměle podporované a pěstované snahami protireformačními, zvláště řádem jezuitským.

Jest známým sociologickým pravidlem, že universální skupina nemůže mít nikdy tak silné uvědomění jako skupina, která má odpůrce, — protiskupinu — a že v menších sociálních skupinách vždy jest silnější sociální uvědomění, zvláště nalézají-li se v konfliktu a jsou-li sociální ideály, které tvoří obsah jejich uvědomění, živoucí a silné. Z toho vyplývá pro náš rozbor, že na náboženském základě vytvořily se v evropské kultuře po prvé větší skupiny, které na základě ideologického překonávají rozdíly rodové, jazykové, kmenové a jiné příslušnosti a vytvářely základ pro hnutí jiná, třeba nenáboženská. Kromě toho však ve skupinách uvědomělých na základě určité ideologie dochází k hojnější duševní komunikaci členů skupiny; není to pouze osobní styk jednotlivců, kteří spolu bydlí v určitém sídlišti nebo vykonávají zaměstnání v jediném podniku, nýbrž vědomý a úmyslný styk a vzájemné ovlivňování na základě ideí, které tvoří duševní náplň členů skupiny. Tím ovšem tento sociální styk, tvořící se na širším základě a ve větším měřítku — letáky, knihami, propagandou atd. — nabývá neosobnějšího charakteru.

Je přirozeno, že to byla právě náboženská složka sociálního života, která přinesla tento pro vznik masových revolucí neobyčejně důležitý prvek. Neboť náboženská složka byla první, která nivelisovala v určitém smyslu lidi v jejich poměru k nadpřirozené bytosti — bohu.

Tím došli jsme ku dvěma nejdůležitějším předpokladům „masových revolucí“. Jednak je to prostředí městské, nivelisující rozdíly stavovské a odstraňující iracionální prvky z rozvrstvení společnosti, tvořící vrstvu, která jakmile zmohutní, hlásí se o svá politická práva, mající zaručiti její svobodný hospodářský vývoj, na druhé straně pak je to vznik ideologických uvědomělých skupin, které se po prvé uskutečňují v evropské civilizaci na podkladě universálního náboženství. Zároveň můžeme shrnouti příčiny, znemožňující vznik „masových revolucí“ ve větších státech, než jsou státy městské.

1. Malý sociální kontakt a rozptýlenost sociálních celků, znemožňující jednotné uvědomění a vytvoření stejnorodé skupiny, která by byla schopna provést revoluci.

2. Nedostatek celospolečenských ideologií, pramenící jednak z předcházející příčiny, jednak z klanového, kmenového, případně kastovního nebo stavovského rozvrstvení společnosti.

3. Výlučnost vládnoucí vrstvy, která sice mezi sebou často rozhoduje násilným způsobem o osobách vládnoucích (gardové puče nebo stavovské války), nedává se však v tomto směru ovlivňovati ostatním obyvatelstvem.

Dějištěm masových revolucí jest moderní absolutistický stát. Po vestfálském míru ustal v evropské společnosti náboženský zájem a ustoupil zájmům politickým. Těžisko života sociálního přesunuje se čím dále více do absolutistických států, jež

vznikají na základě principů, vytvořených středověkým státem městským a opírají se také o vrstvy, které byly jeho nositelem. První absolutistické státy vznikají v Itálii, kde již v době renaissanční v malém rozsahu se uskutečňuje to, co ve větším rozsahu provedli nejprve králové francouzští, později pak ostatní státy evropské. Jeden stát napodoboval druhý, ježto šlo v podstatě o otázku mocenskou, jež vyžadovala nové organizace, především vojenské. Absolutistický stát znamená odstranění principu feudálního, zcelení teritoria, jímž stát disponuje, v rukou jediného panovníka a jediného vládního a správního aparátu.

Vně projevuje se absolutistický stát silnou politikou mocenskou, prováděnou státem jakožto celkem, uvnitř projevuje se zorganizováním a zcentralisováním všech složek sociálního života ke službám této mocenské politiky. To děje se jednak úřednickým aparátem, t. j. školeným, placeným a jediné na osobě panovníkově závislým úřednictvem z povolání, které jednotně podle určitých zásad spravuje celé teritorium. Na druhé straně potřebuje absolutistický stát vojsko a to vojsko stálé, jednotně vyzbrojené a vycvičené, které v této době nahrazuje středověké houfce rytířské. Ke všem těmto zákrokům potřebuje absolutistický stát ovšem peněz, které by bylo ovšem těžko čerpati ze středověkého naturálního hospodářství; avšak absolutistický stát má k dispozici hospodářské prostředky raného kapitalismu, který se stává jeho přirozeným spojencem a podmínkou vývoje. Toto spojení můžeme pozorovati již v malých absolutistických státech italských, mnohem významnější stává se však tehdy, když jest přeneseno na půdu států větších, na př. Francie. Stát, jemuž jde v prvé řadě o co možná největší výtěžek finanční, podporuje přirozeně raný kapitalismus obchodní a průmyslový, aby z těchto nových zdrojů čerpal dostatečné prostředky pro své potřeby mocenské (úřednický a vojenský aparát). Vzniká politika merkantilistická, která výslovně a úmyslně favorisuje obchod a průmysl proti zemědělství jako peněžně málo efektivnímu a sahá k nejrůznějším opatřením, aby tato nová odvětví hospodářského života co nejvíce posílila ochrannými cly, subvencemi a prémiei a získala si tak bezpečný finanční základ. Stát stává se i největším zákazníkem nově vznikajících odvětví průmyslových (vojsko!) a sám namnoze kapitalisticky podniká a monopolisuje.

Nesmíme však zapomenouti ani na ideologickou složku tohoto hnutí. Znamená překonání jednotné autority církevní a nadvlády papežské zároveň s nadvládou stavů, směřujíc k soustředění moci v rukou panovníka a nepatrného kruhu lidí, jej obklopujících. Nemůžeme se tu rozepisovati o tom, jak duch raného kapitalismu, lámajícího tradice, průbojného a podnikavého, přenáší se do života politického, jak renaissance rozbíjí jednotný světový názor středověkého člověka, posiluje racionalismus a individualismus: vše to jest jen důsledkem změny sociálního myšlení, která začíná XV. stol. nejprve v Itálii a později v celé Evropě. Nemálo přispěla tu i reformace, která jednak umožnila světským panovníkům, aby úplně se odpoutali od moci církevní roztržkou s papežstvím a podpořili ideově svoji moc náboženským prvkem tím, že se stali hlavami lutherských státních církví na nikom nezávislými a aby sekvestrací církevních statků hospodářsky zabezpečili svoji mocenskou politiku. Ideově i Lutherovo učení, zdůrazňující světskou moc a nutnost jí se podříditi, přispělo jistě svým dílem.

Takto nově vzniklý absolutistický stát opírá se tudíž z důvodů mocenských, t. j. politických o nové prvky hospodářského života, t. j. o obchod a průmysl. Kdo jest však nositelem těchto nových prvků hospodářského života? Jest to vrstva městská a můžeme tedy prohlásiti, že zde po prvé opírá se stát, zaujímavý velké teritorium —

t. j. města i venkov zároveň — o nově sesílivší vrstvu hospodářských podnikatelů, ba že se s nimi dokonce i spolčuje. Představitelé městské vrstvy prodělali v této době značnou změnu. Vedle starých cechovních řemeslníků a obchodníků, spoléhajících tradičně na svůj cechovní výdělek ztělesněný v myšlence obživy, vzniká nová vrstva obchodních a průmyslových podnikatelů-kapitalistů, nesená zcela jiným duchem hospodářským. Je to vrstva proniklá novým duchem protitradicionalismu a individualismu, spojeného s podnikavostí a průbojností. Tato vrstva neusiluje o zabezpečení života, nýbrž o racionální získávání peněz pro zisk, jenž stává se sám sobě účelem; reformací, hlavně kalvínskou a v protireformačními koncesemi církve katolické dostává se jí mravního ospravedlnění právě tak, jako novým absolutistickým vládcům větších a menších států. Můžeme tudíž tvrditi, že nejen ranný kapitalismus stává se spojencem absolutistického státu, ale že representanti obojího hnutí jsou nesení tímž duchem a týmiž ideami.

Absolutistický stát jest sociálním útvarom, který má pro tvoření masových revolucí rozhodující význam a jedině v něm mohou se odehrávati masové revoluce. V prvé řadě vytváří jednotné sociální prostředí: celé státní teritorium jest spravováno podle jednotných zásad a stát se snaží, aby zmizely veškeré teritoriální výsady, přehrady a různosti, které by znemožňovaly jednotné ovládnání celého území, na něž se vztahuje jeho panství. Představuje proto absolutistický stát důležitý prostředek sociálního zcelení. Zceluje teritorium ruše vnitřní cla, výsady určitých provincií, místní zvláštnosti, ve snaze vytvořiti jednotné těleso, spravované podle týchž zásad jednotným aparátem, jehož všechny nitky sbíhají se v centru — v hlavním městě. Zceluje však svoje obyvatelstvo i sociálně jako každý absolutistický stát,* ježto zásadně každý má týž poměr k panovníkovi, jako k svému nejvyššímu pánu, právě tak jako v monotheistickém náboženství má každý týž poměr k jedinému bohu. Před velikostí boha nebo absolutního panovníka vyrovnávají se do jisté míry sociální rozdíly poddaných. Tak vytváří absolutistický stát faktickou situaci k vytvoření velkých sociálních hnutí, zasahujících široké vrstvy obyvatelstva, nerozdělovaného již teritoriálními a stavovskými hranicemi. Absolutistický stát ovšem zůstal tu státi na cestě poloviční a to bylo také příčinou jeho zkázy. Nejlépe najdeme vyjádřenou myšlenku, která jej ovládala, ve slovech Colbertových: práce jest povinností každého člověka, pokud nenáleží privilegovaným vrstvám. Privilegované vrstvy v absolutistickém státě zůstaly, rozdělení společnosti, založené na iracionálním základě, nebylo odstraněno: princip rodové a náboženské nerovnosti (šlechta a duchovenstvo) platil nadále. Ranný kapitalismus měl se sice státi prostředkem k moci pro absolutní panovníky, nebylo však důvodu, aby tito rušili i privilegia určitých vrstev, které dodávaly jejich režimu lesku nebo náboženského posvěcení a z nichž sami pocházeli.

Absolutistický stát byl prvním státem teritoriálním (tedy nikoli omezeným státem městským), který vědomě opíral se o vrstvu kapitalistických podnikatelů. Umožnil této vrstvě, aby dosáhla dalších úspěchů a sesílila hospodářsky i početně. Mocenská politika, kterou tento stát provozoval, ať pokud jde o dobývání kolonií nebo o potlačování politických konkurentů, přicházela vrstvě měšťanské neobyčejně vhod a přispěla k jejímu zmohtnutí.

Právě tak jako merkantilismus znamená přenesení principu městského

* tedy i do jisté míry ve staré Číně, Egyptě, v císařském Římě a pod.

hospodářství na hospodářství státní, tak i v celku absolutistický stát jest vlastně rozšířením městského státu na velké teritorium. A právě tak jako ve městských státech setřásá zmohtněvší vrstva měšťanská vládu aristokracie, setřásá třetí stav vládu privilegovaných vrstev v absolutistickém státě. K tomu však je zapotřebí ještě další složky, která umožňuje zceliti určité vrstvy celého státu, t. j. velkého teritoria — složky ideologické. Jak tato ideologická složka vznikla, jsme viděli; možnosti jejího rozšíření byly dány v absolutistickém státě, který vytvořil jednotné sociální prostředí, t. j. prostředí, v němž ideologické proudy mohly se snadno rozšířiti. Jen v tomto prostředí mohly vzniknouti „masové revoluce“ a jsou proto časově a místně omezeným historickým typem, časově a místně omezenou konvergencí revolučních komponent.

Zmínili jsme se již o tom při popisu nivelisujícího městského prostředí, že měšťanská vrstva následkem svého zaměstnání, jež obrazně řečeno převádí iracionální kvality na měřitelné kvantity a rozvrstvení stavovské nahrazuje rozvrstvením majetkovým a podle povolání, nesnáší, když zmohtněla, nadvlády jiných vrstev. Příklady toho uvedli jsme v omezeném prostředí městském již ze starověku, renaissanční Italie, snaze středověkých měst po autonomii a pod. Zde však přenáší se tento poměr na rozsah celého velkého centralisovaného státu. Chybí zde však složka osobního styku, osobní znalosti poměrů a bezprostředního působení na běh sociálních událostí, která umožňuje převraty ve státech městských. Musí přijíti složka ideologická, která jest jediné schopna za určité konstelace sociálních podmínek — a tyto byly v prostředí absolutistického státu dány — stmeliti vrstvy k jednotnému postupu.

Přechodem od revolucí stavovských k revolucím masovým, t. j. přechodným typem, jest revoluce anglická. Můžeme zde však již jasně konstatovati boj zmohtněvší vrstvy měšťanské proti panovníkovi. Ideový podklad jest tu ovšem ještě převážně náboženský, — boj puritánského měšťanstva proti katolickému a podle jejich náboženských názorů nemravnému a rozmařilému panovníkovi. Právě souvislost kalvínského puritanismu s kapitalisticko-měšťanským živlem dokazuje jasně, že zde je nutno hledati první náběh k revolucím masovým. Nepůsobily ovšem tu ještě ideologie, které ovlivnily revoluci americkou a francouzskou. Naopak převahu má, jak jsme řekli, prvek náboženský, což se po stránce ideové projevuje tím, že nepůsobí tu ještě myšlenka pokroku, jako ve velké revoluci francouzské, nýbrž, až na nepatrné výjimky, myšlenka „navrácení k předešlému stavu“, vlastní všem náboženským revolucím. Náboženství je vždy prvek retrospektivní a konservativní a všechny revoluce náboženské byly podniknuty proto, aby byly odstraněny nedostatky, pokazivší původní dokonalý stav. Tak také v anglické revoluci šlo o navrácení ke konstitučním poměrům, které byly ovšem uměle dřívější době pokládány, a o odstranění zlovůle panovníkovy, která tento stav pokazila. Výsledkem obou revolucí, z nichž první končila popravou Karla I. a druhá v r. 1688 definitivním vypuzením Stuartovců, bylo nastolení konstituční monarchie, režimu, který umožňoval měšťanské vrstvě zasahování do státních záležitostí; boj o tento režim vyplňoval v ostatních státech dobu od r. 1789 t. j. od velké revoluce francouzské až po únorovou revoluci ruskou v r. 1917 a doznívá ještě v revoluci španělské v r. 1930. Anglická revoluce vykazuje konečně i po technické stránce značné odchylky od těchto revolucí, ježto tu nešlo o neorganisované povstání ve městech, nýbrž o válku, vedenou pravidelným vojskem, čímž po stránce technického provedení blíží se tato revoluce ještě starým zápasům stavovským.

Jako příprava k velkým revolucím, které kupí se kol XIX. stol., přichází ideologický proud, který vykonal úkol zcelení měšťanské vrstvy proti dosavadnímu absolutistickému státu. Toto myšlení, které ve směru politickém můžeme povšechně nazvat ideologií demokratickou a konstituční, ve směru hospodářském liberalismem, tvoří vlastně jednotu a vychází z ideí přirozenoprávních.* Racionalismus jest základem těchto ideí, které neuznávají žádných tradičních a iracionálních činitelů v sociálním životě, naopak chtějí odstraniti všechny na nich založené instituce společenské. Tento racionalismus není jen výplodem nových duchovních hnutí, počínajících v renaissanci a dávajících osvícenství jeho hlavní charakter, nýbrž spadá v jedno s mohutněním měšťanské vrstvy — je produktem měšťanské kultury. Přijímající pluralitu příčin každého sociálního jevu, nemůžeme prohlásiti, že by byl pouze výplodem této vrstvy a že jeho vznik lze odvoditi jen z jejího zmohtnění; jest však příznačno, že s racionalismem setkáváme se vždy tam, kde měšťanská kultura počíná se rozvíjeti, ať v Řecku, renaissanční Itálii, nebo západní Evropě v době osvícenství. Bylo by zajisté velmi zajímavé vésti paralelu mezi duchem měšťanské vrstvy, která je nositelem měšťanské civilizace a mezi duchem racionalismu, ať hospodářského, nebo filosofického. Tento racionalismus, vyhrocující až v kult rozumu velké revoluce francouzské, jest nejvlastnějším projevem neuznání iracionálních prvků ve společnosti, na nichž se zakládá demokratické hnutí a idea právního státu.

Struktura absolutistického státu nedostačovala potřebám rozvíjejícího se sociálního života. Absolutistický stát, jak jsme řekli, těžil sice z hospodářských výhod měšťanské kultury pro své mocenské účely, stal se však brzy příliš úzkým rámcem pro vzrůstající výdělkářskou společnost, ponechávaje mnohá zařízení, která byla s novými sociálními poměry v nesouladu, pocházejíce z doby, již odpovídala jiná sociální situace. Nastala tu doba nesouladu sociálního řádu a společenského života, který přirozeně žádal si řádu nového, který by lépe hověl jeho potřebám. Merkantilistický systém, jako nejvlastnější výraz hospodářské politiky absolutistického státu, se pomalu hroutil již vzhledem k přílišným požadavkům, které mocenská politika státní ve Francii na něj kladla. A tu přichází ideologie, která ve své podstatě znamená postavení státu proti společnosti; že zmohtněvší „třetí stav“ klade sebe jako „společnost“ nebo „národ“ proti státu.

Po stránce politické je tato ideologie charakterisována myšlenkami demokracie, parlamentarismu a konstitucionalismu, a znamená, že lid, t. j. třetí stav, chce býti účasten na vládě, chce spolurozhodovati na státních záležitostech. Tato ideologie souvisí co nejužěji s myšlenkou národní, lid je ztotožněn s „národem“. Třetí stav jest vlastně národem (vzpomeňme na abbého Sièyése) a tento národ — lid — žádá o účastenství na státní moci, staví se proti státu, t. j. státu absolutistickému. Tak dochází plného uplatnění rozlišení mezi společností a státem, jako mezi dvěma různými celky. Totéž smýšlení obrazí se i v myšlení hospodářském. Vzniká idea hospodářského liberalismu, t. j. snaha ponechat každému individuu volné pole působnosti, snaha žádatí od státu, aby odstranil nepřirozené a umělé poměry, vzniklé merkantilním protekcionismem a dal průchod poměrům přirozeným. Zde opět je to společnost, která jest kladena proti státu, společnost, která žádá hospodářskou svobodu a nesnáší již státního poručníkování.

* Zde míníme přirozené právo osvícensko-racionalistické, oproti přirozenému právu křesťanského středověku.

Všechny tyto ideje nasvědčují tomu, že vrstva městská, t. j. souhrn obyvatelstva měst, zabývajících se obchodem, průmyslem a jinými městskými zaměstnáními, bez rozdílu povolání a majetkové síly, dospěla tak daleko, že žádá svobody pro své hospodářské podnikání, svobody, které chce docílit tím, že omezí funkce státní na nutnou ochranu sociálního řádu a veřejného pořádku. Stát, t. j. absolutistický stát, je pocíťován jako něco stojícího mimo společnost, jako něco společnost brzdícího a proto něco, co musí býti omezeno na nejnútnejší míru. Je tu tedy dvojí ideologický požadavek: jednak žádá třetí stav, t. j. lid nebo národ (vše v pojetí oné ideologie) jakožto celek účast na státní moci, jednak žádá, aby stát, který jest mu cizí, dal mu plnou volnost hospodářského podnikání. Tyto ideologie mají důležitý význam v tom, že stmelují objektivně — pokud jde o majetkové vrstvy, zaměstnání, nebo vzdělání — dosti různorodé vrstvy v jednotu a že z nich alespoň ideologicky tvoří skupinu, která o sobě prohlašuje, že se domáhá určitých práv. Sociální prostředí, které umožňuje tvoření větších sociálních celků, jak jsme je popsali v předcházejících výkladech, neklade již rozšíření takovéto jednotící ideologie žádných překážek.

V tomto smyslu je možno prohlásiti masové revoluce za revoluce „národní“. Jsou to totiž vesměs převraty, které jsou neseny třetím stavem, prohlásivším sebe sám za národ a žádajícím jakožto takový právo sebeurčení. Ideologie národní prodělala ovšem veliké změny a není zde místa, abychom se o nich šířili: vedle původní racionálně-osvícenské ideologie národní, vzniknuvší tam, kde jednotný stát umožňoval prosté ideologické zcelení městské vrstvy, mající společný jazyk i kulturu, v rámci jediného politického útvaru jako ve Francii, vzniká později romantická ideologie národní převážně tam, kde takového jednotícího státního rámce nebylo, kde však společný jazyk a kultura byla dostatečným základem pro vytvoření národní ideologie.

V každém případě však vytváří se tu duchovní hnutí, které jest schopno stmeliti objektivně různorodé a organizačně amorfni vrstvy městské v jediný celek a dáti jejich hnutí jednotící program. Jak jsme se zmínili, nedostačoval řád absolutistického státu potřebám nových proudů sociálního života, vznikala obrazně řečeno disharmonie řádu a života společnosti. Tato disharmonie přirozeně projevovala se nespokojeností jednotlivců nebo skupin, avšak tato nespokojenost sama o sobě byla příliš různorodá, nežli aby mohla sama o sobě vyvolati volání po novém řádu společnosti a nových organizačních principech: každá vrstva majetková a každé zaměstnání mělo svoje speciální bolesti, jejichž příčiny bývaly spatřovány spíše v osobách nebo v bezprostředních příčinách různých konkrétních institucí (daní, cel, stavovských privilegií, cechovních omezení a pod.) nežli ve vládním systému jako principu. Pouhá nespokojenost má vždy různé příčiny a stupně a na jejím základě mohou vzniknouti sice místní výbuchy, jako bouře sedláků nebo otroků, nikoliv však „masová revoluce“.

V tom právě jest význam ideologů, že tvoří z objektivně nestejnorodých prvků homogenní masu. Přirozeně, že tato ideologie může dojíti přijetí pouze v těch vrstvách, které mají určitou praedisposici k jejímu přijetí, t. j. v našem případě u městské vrstvy. Tato vrstva není v této době nijak politicky organizována v moderním slova smyslu a představuje všechny obyvatele měst, kteří nepatří ke stavům „privilegovaným“; neobsahuje však sedláků, kteří v této době nejsou ještě do třetího stavu počítáni. Jest proto přirozeno, že ideologie, které byly vůdčími hesly „masových revolucí“ obracejí se k této městské vrstvě jako k „lidu“, k „národu“. Jest to prosté shrnutí určité neorganizované vrstvy, která je již velmi početná, pod jediným souhrnným názvem,

který zároveň obsahuje její jednotící myšlenku. Ideologie musí vždy totiž dosáhnouti takové míry všeobecnosti pojetí, aby nenarážela na objektivní rozdíly vrstev, jejichž bojovnému sjednocení jest určena: vrstva městská v této době nevykazuje ještě tolik objektivních rozdílů (takových majetkových nerovností a rozrůznění v povolání) jako v době pozdější a kromě toho je to vrstva všech těch, kteří nepatří k vrstvám privilegovaným, t. j. všech, kteří se k tehdejšímu vládnímu řádu staví negativně. V tom právě jest dán důležitý prvek její společné sociální situace.

Ideologie tedy sjednocuje nespokojenost v jasné formulaci a tmelí všechny, kteří pod jejím heslem bojují, v jednotné, akce schopné těleso. Přesahuje při tom i do vrstev, které svou objektivní situací nejsou jejím ohniskem, t. j. na př. před velkou revolucí francouzskou i na nižší šlechtu a nižší duchovenstvo. Dosahuje toho, že i ti, kteří nemají zvláštní příčiny k osobní nespokojenosti, dostanou se, přijavše tuto ideologii, do vleku revolučního proudu a lámou, s hlediska sociálně psychologického, autoritu vládního řádu.

Ideologická složka jest důležitým předpokladem masových revolucí a jest velmi příznačno, že jejich střediskem jest vždy město. Jsou to revoluce typicky městské, neboť zde jest v této době již centrum sociálního života a ideologie nalézá i těleso, které je schopno její požadavky provést.

V absolutistickém státě nastává poměštní státu i v tom směru, že centrum vlády stěhuje se do hlavních — pravidelně také největších měst centralisovaného státu. V těchto hlavních městech (jak jest to zvláště jasně viditelné ve Francii) jest nejen centrum vlády, nýbrž i centrum celého společenského života a jedině zde jest místo, kde rozhodují se osudy režimu v hlavním městě sídlícího. Tím jest dosaženo důležitého činitele pro techniku masových revolucí: stát jest již tak zcelen, že jednotlivé kraje nejsou autonomními celky, města vedlejší nejsou samosprávnými sídlišti, nezávislými na celku sociálního života, nýbrž vláda jest zcentralisována na jediném místě, takže stačí jediná rána na tomto místě, aby byla zvrácena. Revoluce v provincii je pak jen důsledkem a nápodobou převratu v centru. Podobá se to zcela revolucím v městských státech, kde také osud celého malého státečku mohl býti rozhodnut bouří pouliční. Zcelení, provedené absolutistickým státem, o němž jsme se svrchu zmínili, má v tomto bodě důležitý význam: dokud stát se skládá z celé řady samosprávných oblastí a měst, vázaných závislostí různého druhu a různého stupně na moci centrální, není možno jediným úderem centrálně změnit vládní řád. Teprve ve státě absolutistickém jsou po prvé v dějinách západo-evropské kultury dány podmínky převratu tohoto druhu.

Ale centralisováním vlády v hlavních městech — v té době již dosti značné velikosti — jest dána i druhá důležitá podmínka masových revolucí. Jest příznačno, že ve všech revolucích, které jsme shrnuli do typu „masových“, hraje d a v, t. j. nakupení lidí v prostoru, důležitou roli, ač ovšem to není on, jehož zasahování by i zde mohlo samojediné revoluci charakterisovati. Podmínkou pro utvoření davu jest však právě veliké město — hlavní město zcentralisované říše nebo alespoň centrum zvláštní kulturní oblasti při revolucích odtrhujících. Jen zde jest prostředí, v němž je možno nalézt prvky obyčejně dav skládající, neboť jádrem davu tohoto druhu jsou vždy nižší vrstvy společnosti městské, jež jsou svou sociálně-psychologickou konstitucí vždy spíše disponovány k masové psychosé.

Zmínili jsme se již o amorfnosti, t. j. neorganisovanosti třetího stavu. Všude, kde vznikají revoluce „masového“ typu, je vrstva revoluci podnikající (a většinou i celá společnost, v níž revoluce vzniká) málo proorganisovaná. Není tu ještě politic-

kých skupin v moderním slova smyslu, není tu odborových organizací a jiných svazků, t. j. velkých organizací s vybudovaným správním aparátem, určujících mínění svých členů a majících dostatečné prostředky užití svých mocenských sil v určitém směru. Naopak byly staré sociální organizace uvnitř státu (cechy, církve) novými hospodářskými (kapitalism) a ideovými (osvícenství) proudy rozbity nebo alespoň oslabeny. Aniž bychom chtěli vyvozovati důsledky, je možno vésti jistou paralelu mezi ideologickým dovoláváním se „lidu“ (t. j. neurčité masy obyvatelstva) a mezi tvořením mas revolučních. Z neorganizovaného amorfního „lidu“ tvoří se mnohem snadněji davy revoluční nežli z organizovaných a disciplinovaných skupin politických; nejlépe jest to zřejmo z rozdílu proti revolucím poslední doby. Ostatně byli první ideologové politického liberalismu (Rousseau a j.) přímo proti organizaci v politické skupiny ježto tyto prý „ruší jednotu národa“. Tak amorfnost „třetího stavu“ dostává i ideové potvrzení.

Z toho, že „masové revoluce“ jsou revolucemi městskými a davovými, vyplývá také jejich technika: v první řadě pozorujeme jistou spontánnost těchto revolucí. Masové revoluce nebývají připraveny předem organizačně, není smluven plán útoku na státní moc a nejsou rozděleny ani vyzbrojeny bojové jednotky, provádějící revoluci; všude se setkáváme s naprostou nepřipraveností, zmatkem a překvapením. Příprava masových revolucí po stránce ideologické jest pouze všeobecná a adresovaná anonymnímu „lidu“ nebo „národu“, jak jsme o tom svrchu mluvili. Není tu žádné předběžné přípravy taktické, ani technické. I před masovými revolucemi existují pravidelně kroužky přesvědčených revolucionářů, kteří šíří revoluční ideologie a bojují obyčejně podzemní propagandou proti vládnímu režimu. Tyto kroužky jsou však jen nepatrného rozsahu a jejich práce spočívá spíše ve všeobecném uvědomování, než v přípravě technické, na kterou by ani mocensky, ani organizačně nestačily. Kromě toho jsou tito elitní revolucionáři obyčejně velcí utopisté, kteří se sice oddávají fantastickým plánům, jsou však sami velice překvapeni, když revoluce skutečně vypukne.

Masové revoluce vznikají obyčejně z davových demonstrací, které přejdou k násilným činům, k útokům na veřejnou moc a k bojům na barikádách. Obrazné rčení „barikádové revoluce“ se na masové revoluce velmi přiléhavě hodí. Přejod od demonstrace k ozbrojenému odporu jest však spontánní a odpovídá zcela psychologii davů, o jejichž vlastnostech se zde nemůžeme šířiti. Tyto davy jsou zcela amorfní, neorganizované a nemají obyčejně jasného plánu; spíše jde z počátku o některou konkrétní otázku, na př. osvobození zatčených, odvolání nepopulárních vládních nařízení a pod. Revoluční skupiny, které ideově připravovaly revoluci, jsou obyčejně výbuchem davových projevů překvapené, nestaví se mu hned v čelo, naopak zrazují o násilných činech, které by „mohly uškoditi revoluční věci“ (na př. v červenci 1830 v Paříži, v únoru 1917 v Petrohradě). Teprve později, když davové činy dosáhly jistého úspěchu, staví se vůdcové podzerných revolučních skupinek v čelo hnutí a chápou se jeho vedení. Masové revoluce proto postrádají s počátku zcela vůdců. Naopak davy musí často ty, kteří ideově revoluci připravovali, vyzvatí, aby se chopili vedení.

V masových revolucích stojí proti sobě v boji pouze dvě síly: revoluční davy a vojsko, případně policie, chránící vládní režim. I zde je možno vésti zajímavou paralelu k ideologiím, které jsou vůdčím heslem těchto revolucí: společnost — lid — stojí proti státu, a stát je stát vojenský, policejní, mocenský, jeho nejvlastnějším reprezentantem jest právě policie a vojsko. Jinak nenalézá vládní režim obránců, kteří by činně

zasáhli. Jestliže vojsko nebo policie jsou málo početné, případně i nespolehlivé, shroutí se vládní režim velmi rychle a snadno po krátkém boji: červencová revoluce v Paříži 1830, v Bruselu 1830, únorová revoluce v Paříži 1848, únorová revoluce v Petrohradě 1917 jsou typickými doklady takových převratů; také útok na Bastillu, nebo přivezení královské rodiny z Versailles roku 1789 bylo provedeno poměrně velmi snadno. Absolutistický stát nedisponuje žádnou početnější společenskou vrstvou, která by se postavila činně na jeho obranu, nebo která by byla k této obraně připravena.

Zdůraznili jsme již nepřipravenost těchto revolucí, neorganisanost jejich prováděčů. Vyplývá to ostatně z podstaty policejního absolutního státu, který nedopouští politické organisace opoziční proti němu směřující. Politická organisace počíná až po revolucích. Teprve po revoluci vynoří se se všech stran političtí vůdčové různých odstínů a hledí strhnouti na sebe uprázdněnou vládu nebo alespoň docílit co největší účasti na ní. Nastává doba horečné kampaně politické, doba rozkvětu tisku, letáků, meetingů a konečně i zápasu jednotlivých, po revoluci vzniklých frakcí mezi sebou, končící někdy vítězstvím radikálů (velká revoluce francouzská, ruská revoluce 1917), jindy jejich potlačením (červenec 1848 v Paříži, pařížská komuna 1871). Boje revolučních frakcí po provedení první masové revoluce připomínají pak již do jisté míry moderní revoluce „organisovaných stran“.

Ale i bojová technika masových revolucí souvisí — a zde dotýkáme se již čistě technické otázky — povětšinou s výstavbou měst a typem zbraní, které jsou oběma stranám k dispozici (zde ovšem ruská revoluce 1917 činí výjimku). Celá tato situace podporuje totiž masové revoluce: úzké ulice měst, podporující stavění barikád, a nedostatečnost střelných zbraní, kterými je vyzbrojeno vládní vojsko, umožňují masové útoky. Kromě toho postrádá vláda prostředků mobilisovati rychle svoje vojenské síly; v kritickém momentu vypuknutí davových bouří nemá obyčejně prostředků dostatečných a nedostatek technického vybavení komunikačního v období charakterizovaném masovými revolucemi znemožňuje jejich rychlé soustředění. Ježto však obyčejně je rozhodujícím boj v hlavním městě, je možno v tomto úzkém prostředí provést převrat, jehož následky vládní strana, zbavená svého centra, nemůže odčinit. V době moderních technických prostředků jest však útok tohoto druhu nemyslitelný, leda že by, jako tomu bylo v Rusku 1917 nebo u nás v r. 1918, byl vládní režim již tak oslaben a vojsko tak nespolehlivé, že s ním nebylo lze počítati.

Po technické stránce je zde možno také lišiti revoluce „odtrhující“, směřující k osamostatnění určité části státního celku od revolucí, které směřují k změně vládního režimu v celém státě. I tyto osamostatňující revoluce počínají pravidelně bouřemi davů, jsou však později vedeny pravidelným vojskem a stává se z nich vlastně válka (na př. v Belgii 1830, v Polsku 1830 a 1863, v Itálii 1848, v Maďarsku 1848 a konečně i v Americe 1776). Ovšem i zde jen poměrně primitivní technika vojenská spolu s používáním kompaktních mas umožňuje rychlé postavení národního vojska, které by bylo schopno čeliti vládní armádě. Po stránce ideologické pak vystupuje zde složka ideologie národní velmi silně do popředí, hlásajíc právo národa (representovaného zde vždy „třetím stavem“) k sebeurčení a k dosažení svých „přirozených“ práv.

Konečně musíme přičiniti důležitou poznámku: již jsme se o tom zmínili, že revoluční davy, podnikající masové revoluce, pocházejí pravidelně z nejnižších, to znamená, nejchudších nebo sociálně nejméně vázaných (studentstvo, bohema) vrstev obyvatelstva. To projevuje se již ve velké revoluci francouzské i v obou pařížských

revolucích 1830 i 1848, kde dělnictvo a studentstvo způsobilo pád vlády. Avšak to neznamena, že by nositelem revoluce byly tyto vrstvy — jsou jen jejich provádějícím orgánem, jsouce nejsnáze mobilisovatelné jakožto činu schopné davy. Již v městských revolucích řeckých nebo renaissančních jest pozorovati, že nejnižší vrstvy, často možno přímo říci luza, provádějí revoluci, ale vlády zmocňují se pak nejzamožnější členové vrstvy městské. Podobně tomu jest i v davových revolucích, ukončujících éru absolutistického státu. I zde zmocňuje se vlády bohatá vrstva měšťanská (pokud není později svržena radikálními živly), to znamená, že z této vrstvy jsou vybráni noví representanti vládní moci. Jest velmi zajímavé sledovati na př. vzrůst síly bohatých vrstev měšťanských po francouzské revoluci 1830 a ještě více 1848. Tento pochod jest ostatně velmi přirozený, poněvadž z třetího stavu jsou vybírání v něm sociálně nejsilnější jedinci a to jsou v této vrstvě nejbohatší jeho členové. Nastolení „censální“ konstituce, omezující volební právo na vrstvy záměstné, po všech „masových“ revolucích, jest ostatně nejlepším důkazem našeho tvrzení. Již po únorové revoluci 1848 prohlašovalo se v tehdejších kroužcích socialistických, že „dělnictvo dalo si plod své revoluce vyrvati z rukou“ a pod tímž heslem dělá se propaganda bolševické strany v Rusku mezi únorem a říjnem r. 1917.

Masové revoluce daly společenskému myšlení, pokud jde o revoluci, důležitý prvek. Vytvořily jednak tradici revoluční, jednak myšlenku revoluce jako politické metody. Obě tyto myšlenky, přijaté za součást ideologií jiných, velmi silně k tomu spolupůsobily, že revoluce byly substancialisovány tím způsobem, o němž jsme se zmínili na počátku naší úvahy. Jejich vlivem teprve počala býti pojímána revoluce jako jednota, jako určitý druh politických činů, jako specifický sociální jev. Revoluční tradice spočívá v tom, že určité masové revoluce, které nastolily stávající režim, jsou v pozdější době (v denním tisku, výchovných programech, ideologicky zbarvené historii a pod.) glorifikovány a stavěny obyvatelstvu před oči jako „nejslavnější období dějin“ („glorious revolution“, „velká“ revoluce), jako nastolení svobody a vlády lidu. To znamená, že jsou oslavovány všechny pokusy měšťanské vrstvy, ať zdařilé nebo nezdařilé, o nastolení konstitučního nebo demokratického režimu a že jsou dalšími revolucemi vědomě napodobovány (francouzské revoluce napodobovaly vždy revoluci z r. 1789, jež byla ostatně i příkladem revolucí v jiných zemích, tak i únorové ruské 1917). Jsou nejen příkladem pro podobná další hnutí, ale i součástí ideologie národní, t. j. té její části, která se opírá o národní minulost. Tato tradice trvá ovšem jen tak dlouho, dokud nedošlo k revolucím jiného druhu — k moderním revolucím „organisovaných stran“, které pak opětně glorifikují nastolení svého režimu.

Ale masové revoluce byly podkladem i vzniku revoluce jako metody. V nich spatřován byl způsob nejkrajnějšího boje „za svobodu“. Marxismus přijal teorii masové revoluce za svou a vytvořil z ní prostředek převratu řádu buržoasního v řád socialistický. V tomto směru pramení tento názor zcela z předobrazu masových revolucí městské vrstvy proti feudalismu, což ostatně vyplývá i z marxistické filosofie dějin, jež spolu se zmíněným pojetím nastolení vlády proletariátu revolucí, přispěla značnou mírou k názoru, že revoluce jest určitý jednoduchý sociální proces. Marxismus však staví i na jiném předpokladu „masových revolucí“, t. j. na poměrně objektivní homogenitě vrstev, které jsou nositeli revoluční myšlenky: právě tak jako homogenní měšťáctvo provedlo revoluci proti feudálnímu řádu, provede i proletářská třída svou revoluci proti řádu buržoasnímu. A právě tak jako ideologové politického

liberalismu viděli ideální budoucnost ve vládě nerozděleného a nečleněného „národa“ — „lidu“, tak i marxismus směřuje v budoucí dokonalé společnosti k odstranění tříd v homogenní společnosti, zbavené vykořisťovatelů. Vskutku také podobala se situace dělnické vrstvy v XIX. a na počátku XX. stol. dosti těmto předpokladům; omyl spočívá pouze v tom, že mezitím změnila se sociální situace tak, že masové revoluce v tom útvaru, jak jsme je svrchu popsali, staly se nemožností. Na této nemožnosti ztroskotává dnes i marxistická revoluční metoda a jest velmi příznačné, že právě v Rusku, kde říjnová revoluce 1917 byla provedena pod heslem diktatury proletariátu, Trocký správně volil nové taktické prostředky k dosažení ideologických cílů bolševické strany; naopak červencové bouře v Petrohradě, podniknuté po vzoru masových demonstrací, ztroskotaly. Také v Německu v r. 1918—20 a v Itálii v r. 1920 pokusy podobného druhu selhaly a nemožnost přizpůsobiti se novým sociálním podmínkám způsobila konečně úplné zničení socialistických stran diktaturami fašistickými.

Typem moderních revolucí jsou revoluce „organizovaných stran“. Jejich útvar vyplývá právě tak jako u masových revolucí z celkového rázu sociálního života doby, v níž vznikají a především z útvaru skupiny jimi napadené — státu. A právě proto, že se společnost silně změnila od období masových revolucí, jest i typ konvergenčí revolučních komponent zcela jiný. Aniž bychom se proto pouštěli do historického výkladu genese dnešní společnosti, podáme její stručný obraz.

V moderní společnosti evropsko-americké kultury nastalo především ztotožnění státu a společnosti. Staré liberalistické oddělování společnosti a státu, vzniknuvší v 18. a 19. století, nemá tu více místa. V demokratických státech doby poválečné se všeobecným hlasovacím právem stala se společnost sama státem. Ztotožnění státu a společnosti jest však obsaženo vlastně již v ideologii demokracie a jeho odpůrcem jest pouze politický liberalismus. Jde-li měšťácké společnosti pouze o účast na moci státu v režimu konstitučním, pak má ještě dělení společnosti státu svoje ideologické oprávnění. Jakmile však konstituce stává se pouhou formalitou tím, že úkol panovníka jest omezen na minimum a skutečnou vládu přebírá „společnost“, která se dříve na vládě pouze účastnila, nebo jakmile je nastolen režim republikánské demokracie, kde pojem státu zcela splývá s vládou „lidu“, tu vlastně společnost stává se sama státem. Rozšiřováním volebního práva od censální konstituce na stále větší okruhy obyvatelstva až k všeobecnému právu hlasovacímu stává se státem, vlastně částí státu, každý občan určitého státního celku. To by vlastně bylo dokonáním ideálu demokracie — „vlády lidu“ — v tomto případě všeho lidu. Jestliže v době censální konstituce byly vládnoucí vrstvou ve státu zámožní měšťané, byla to vrstva poměrně homogenní a politické strany, které přirozeně se s nastolením režimu parlamentárního zároveň vyvinuly, byly pouze různými ideovými směry téhož homogenního celku. Jakmile však s postupným přibráním všech vrstev obyvatelstva stala se společnost po stránce objektivní velmi různorodou, t. j. obsahovala všechny vrstvy majetkové a skupiny povolání, vyznačující se velmi odlišnými zájmy, přestaly býti parlamentární strany pouze projevem různých názorů na řízení politiky státního celku a staly se zástupci zájmových skupin nyní již velmi nehomogenního obyvatelstva. Tyto zájmové skupiny přirozeně uplatňují na půdě státu svoje požadavky a není tu již autority, jež by jim byla nadřizena.

Parlamentní režim souvisí přirozeně s tvořením politických stran, které

hledí získati voličstvo pro různé odstíny světových a politických názorů na vedení státu. Jestliže, jak jsme se zmínili, tyto strany jsou pouze různými odstíny ideových názorů téže vrstvy, může se ještě ideologicky prohlašovati, že jde o různé směry směřující k témuž cíli — blahu státu. Jakmile však politické strany počnou představovati nejen ideologické směry jedné vrstvy, nýbrž zájmy různých vrstev a zaměstnání, stává se ze státu kolbiště k vyrovnávání těchto zájmů, případně i uzavírání kompromisů mezi nimi.

K uskutečnění tohoto stavu přispívají hlavně dva předpoklady: t. zv. totalisace státu a za druhé ovládnutí státu politickými stranami do té míry, že souhrn politických stran majoritních, reprezentovaný určitou tajnou nebo veřejnou komisí, představuje vlastně nejvyšší skutečnou autoritu ve státě. Totalisace státu znamená, že centralisovaný stát počíná zasahovati stále hlouběji a hlouběji do života společnosti přímo v protikladu k liberalistickým ideám. Kompetence státu je stále rozšiřována, stát upravuje stále další a další součástky sociálního života svými předpisy, jest stále šířeji angažován mocensky i finančně ve sporech zájmových skupin, účastní se hospodářsky a finančně na různých podnicích, ať jako podnikatel, nebo podporovatel. Tím ztrácí ovšem stát suverenní nadřazenost státu absolutistického, který stál nad společností a jest čím dále více zatahován do všech úseků sociálního života. Od moderního demokratického státu se přímo žádá, aby upravoval všechny otázky veřejného života a nabízel svou pomoc všude tam, kde se naskýtají nějaké nesnáze a potřeby. Souvisí to přímo se ztotožněním státu se společností, že kompetence státu jest tímto způsobem neustále rozšiřována, neboť nyní jest vlastně již stát celou společností, vlastně možno spíše říci, že nejruznější společenské zájmy prosakují do státu a zároveň státní aparát rozšiřuje svoji kompetenci na všechny sféry sociálního života. V moderní době rozrostly se ostatně potřeby společnosti do té míry, že se staly nespelnitelné zásahy jednotlivců, jedině stát jest schopen splniti rostoucí požadavky stále složitějšího sociálního života.

Společenský život, který v moderním totálním státě nalézá svoji rámcovou skupinu, není však již životem z konce XVIII. a největší části XIX. stol. Povšechně nejlépe vystihneme rozdíl tím, že řekneme, že tento život jest veskrze proorganisován skupinami nejruznějšího druhu a že se na něm účastní všechny vrstvy obyvatelstva, t. j. nejen dřívější poměrně homogenní vrstva městská, nýbrž všechny vrstvy, ať majetkové nebo povolání, ať město nebo venkov. V tomto okruhu je již těžko naléztí onu zájmovou jednotnost, která byla vlastností měšťanské vrstvy, nositelky masových revolucí. Dnes již společnost — „lid“ — není oním homogenním (alespoň pokud jde o negativní postoj k privilegovaným vrstvám) „třetím stavem“, nýbrž je to následkem všeobecného hlasovacího práva všechno obyvatelstvo, t. j. společnost neobyčejně rozrůzněná po všech stránkách objektivních znaků sociálních. Proto také není možno dnes naléztí proň nějakého souhrnného názvu, který by ji mohl ideologicky zceliti a používání starých demokraticko-liberalistických označení jest již přežilým archaismem.

Ale kromě toho tato rozrůzněná společnost, v níž zvláště dělnické a selské vrstvy hrají novou důležitou úlohu, není již amorfní, neorganisovaná. Čím více postupuje demokratisace a totalisace státu, tím více stoupá nutnost uplatňovati společné zájmy kolektivně a sdružovati se v organisacích nejruznějšího druhu, jež opět sdružují se v jiné nadřazené organisace, takže dnešní společnost jest vlastně řadou nej-

různějších sociálních skupin navzájem závislých, ustupňovaných a soutěžících: svazy, zaměstnanců, zaměstnavatelů, odborové organizace, kartely a jiné nahradily dřívější amorfní společnost. Proto není již dnes obyvatelstvo státu homogenní jednotou, nýbrž je heterogenní i pokud jde o objektivní znaky sociální i pokud jde o organizovanost; místo jednotlé společnosti je tu řada menších a větších, důležitějších a méně důležitých skupin-organizací.

Totální stát, který se zakládá na demokracii všeobecného hlasovacího práva, musí se všemi těmito různostmi zájmů jednotlivých vrstev a různostmi zájmů je reprezentujících organizací počítati a jim se přizpůsobiti. Jak jsme již řekli, staly se politické strany přes své ideologické programy ve většině zemí úplného nebo částečného programového systému stranického exponenty určitých zájmů části obyvatelstva, případně určitých organizací se stranami sdružených nebo jejich část tvořících (odborové organizace, svazy zaměstnavatelů atd.); v řízení státu, který jest vlastně výsledkem spoluvlády těchto politických stran na parlamentní i mimoparlamentní půdě, musí tyto zájmy uplatňovati a je zastupovati. Tím přirozeně přestává autorita státní moci, která byla znakem státu absolutistického a státní moc ztrácí možnost nezávislého rozhodování, ztrácí postavení oddělené od společnosti a spojuje se s různorodými a zápolícími zájmy různých vrstev „lidu“, s nímž byl demokratickou ideologií ztotožněn.

Konečně přispívá i to, že osoby vládnoucí — ať privilegované vrstvy nebo byrokracie, která v absolutistickém státě dostává z autoritativního postavení státu význačné postavení a konečně i vojsko, které přestává míti nimbus posvěcení osobou panovníkovou — nejsou ani osobně prvky, který by společnost cítila jako něco jiného, nadřazeného, mimo ni stojícího. Absolutistický panovník a do jisté míry i panovník v konstitučním státě, pokud nebyl omezen na funkce čistě reprezentační, má postavení nad společností a postoj obyvatelstva k němu jest vždy do jisté míry „tradičně iracionální“. V demokracii všeobecného hlasovacího práva, ve státě republikánském není osob, k nimž by společnost měla postoj jen poněkud obdobný. Vše je zmechanisováno, uvedeno, obrazně řečeno, na kvantitativní vztahy a každý vládní orgán i úředník jest prostě placeným funkcionářem společnosti bez nimbu nadřazení nebo tradiční prestiže. Na druhé straně jest následkem proorganizovanosti společnosti život organizací, v něž se rozpadá, zmechanisován a zbyrokratisován, nejsou tu již davy, které by se daly strhnouti všeobecnou ideologií, nýbrž klidný chod stranického nebo organizačního aparátu.

Musíme nyní zkoumati, jak v této nové konstelaci sociálních sil mohou se projevit revoluční komponenty. Tak nejprve není již možná „mezera“ mezi vládním řádem a mezi ostatním sociálním životem, jaká nastala ve většině států absolutistických před masovými revolucemi. Ježto společnost se se státem ztotožnila, stal se problém mnohem složitější. Jednak demokratické a parlamentní zřízení znemožňuje, aby vznikla velká divergence jednotlivých částí společenského života mezi sebou a umožňuje automatickou kontrolu alespoň v určitých časových obdobích. Ale hlavně z principu ztotožnění státu a společnosti není možnosti divergence mezi nimi: celá společnost stala se státem, včlenila se do státu. Ovšem každá společnost v určité době je ovládána jistými celkovými organizačními principy (jako na př. soukromo-kapitalistickým řádem, parlamentním zřízením, teritoriálním zastoupením v demokracii a pod.), které jako každá objektivovaná a organizačně ustálená složka společnosti mohou se octnouti v nesouladu s novými sociálními silami.

Avšak zde již není jednoduchého poměru, kde na jedné straně jest vládní řád „zastaralý“, „zkostnatělý“ a „feudálně absolutistický“ a proti němu stojí městská společnost ranného kapitalismu. Problém stal se mnohem složitějším, rozšířenějším a nesnadněji postižitelným. Kdežto dříve byl poměr vládního řádu a společnosti jednoduchý a koncentrovaný, dnes stal se difusním a na celou společnost se vztahujícím. V moderní společnosti, jak jsme ji svrchu popsali, plně nejednorodějších složek a organizací, není již možno jedinou, několik dní trvající městskou revolucí zvrátiti vládní řád, ani utopickým „škrtnutím pera“ odstraniti přežilé sociální zřízení.

Představme si masovou revoluci v moderním státě: proti komu by tato masová revoluce směřovala? Musela by být namířena proti celému organizačnímu principu společnosti, musela by směřovati neobyčejně hluboko a změnit celý nesmírně složitý společenský život. Kdežto dříve bylo dosti snadno ideologicky ukázati celé společnosti „vinníky“ sociálních „zlořádů“, nelze dnes počínati si tímto jednoduchým, přímo simplistickým způsobem. Kromě toho není dnes již institucionálně privilegovaných vrstev, které by byly uzavřeny a vytvořila se poměrně volná cirkulace jedinců v sociálním vzestupu. Tím jest dán průchod možnosti individuálního zlepšení situace a vyplnění citižádosti jednotlivce. Společnost vykazuje dnes řadu institucí, které jsou určeny k tomu, aby odstraňovaly příčiny nespokojenosti vrstev sociálně nejslabších a právě institucionalisovanost a mechaničnost péče o ně včleňuje tyto vrstvy do normálního chodu společnosti. V celku jsou tedy posice mnohem nejasnější, není samo sebou dáno jasné pro nebo proti.

Z rozrůzněnosti a proorganisovanosti dnešní společnosti také vyplývá, že není dnes již možná celospolečenská masová ideologie, která by jednoduchým způsobem a jasně formulovala sociální program pro určitou homogenní, velmi početnou vrstvu. Dnes není již možno adresovati utopicky nějakou ideologii anonymním „masám“, spoléhati na všeobecné „demokratické veřejné mínění“. Právě v této nemožnosti tkví problém revolucí poslední doby a jejich specifický útvar.

Z celého našeho výkladu vyplynulo, že v moderním stranickém státě nejsou již možné masové revoluce. Nahradily je revoluce „organisovaných stran“. Přechodným typem k těmto revolucím jest revoluce bolševická v říjnu 1917 a dalšími projevy fašistická revoluce v Itálii a hitlerovská v Německu. Ale i v jiných moderních státech můžeme pozorovati náběhy k podobným revolucím (na př. strana Lappo ve Finsku nebo Heimwehři v Rakousku). Do politického boje není v moderním státě jinak možno zasáhnouti než prostřednictvím politických stran, jiným způsobem není možno zmocniti se vlády nebo alespoň dosáhnouti účasti na ni a jinak není také možno šířiti určitou ideologii mocenskou. Moderní revoluce nejsou snahou po zvrácení určitého vládního řádu násilným aktem, nýbrž úsilím po ovládnutí státního aparátu monopolisací stranické moci.

Moderní revoluce organisovaných stran nejsou jinak proveditelné než na základě předem připravené, velmi početné a dobře zorganizované skupiny, která s počátku účastní se politického života demokratického státu normálním způsobem, t. j. užívá ho ke svým účelům, aby později, vyloučivši ostatní strany, svou stranickou vládu monopolisovala v diktatuře. Z celého našeho výkladu o rozdílném útvaru dnešní společnosti vyplývá, že požadavek organizace pevně skloubené jest požadavkem základním. Jen tímto způsobem může totiž revoluční myšlenka, v této organizaci ztělesněná, získávati potřebné příslušníky, jen tak může se státi kredem veli-

kého počtu lidí. Moderní politické strany monopolisují totiž do značné míry veřejné mínění ve státě prostřednictvím svého tisku, schůzí, propagace atd. Člověk, který k nim přísluší, není již nezávislým jedincem doby osvícenské, který měl dosti času i chuti, aby se vzdělával a získával si samostatné mínění o veřejných záležitostech; moderní specialisace zaměstnání, jeho jednotvárnost, veliké požadavky, které činí na napjetí určitých duševních sil člověka, znemožňují tomuto povětšinou rozhled vůbec nebo dokonce nestranný náhled na veřejný život. Kromě toho všeobecné hlasovací právo zainteresovalo politicky veliký počet lidí, kteří následkem nedostatečného vzdělání ani nemohou si tento rozhled opatřiti. Proto přijímá dnešní člověk povětšinou zcela mechanicky názory mu předkládané stranou jako určovatelkou veřejného mínění a poslouchá také pouze ji nebo jiných velkých organizací při výzvách k veřejným projevům, demonstracím a pod. Z politiky stalo se v demokratickém státě specialisované povolání, ovládající dobře organisovanou aparaturu politických stran, jež monopolisují veškerý život politický, právě tak, jako i jinak nastala v moderním sociálním životě úzká specialisace a rozdělení oborů působnosti.

Pouze jako hromadná politická organizace může strana připravující revoluci získavati voliče, t. j. účastniti se voleb, činiti projevy v parlamentě, nalézající veřejný ohlas (třeba byly jen demonstrativní) a udržovati své členy v tuhé stranické disciplíně. Postup jest vždy týž: skupina, která se později zmocňuje diktatury, ustavuje se nejprve jako politická strana, účastní se normálně politického života, voleb, parlamentní práce, jenže při tom projevuje vždy velikou průbojnost, ideologickou novost a přitažlivost. Když dosahuje v koncertu stran význačnějšího hlasu, spojuje se nejprve s některými blízkými stranami k vyřazení stran proti ní stojících, na př. bolševici s levými esery, hackenkreuzleři se stranou nacionální, ustavuje většinou vládu diktátorské povahy a vyřadivši konečně i tyto své původní spojence, zmocňuje se sama vlády.

Proti masovým revolucím shledáváme tedy tento důležitý rozdíl: organizace předchází revoluci, nenásleduje jí teprve, jak to bylo u revolucí „masových“. A právě povaha této organizace je zvláště významná. Organizace stran, hodlajících provést revoluci, jest neobyčejně tuhá, přímo vojenská, strany zřizují při své politické organizaci oddíly výkonné, nejprve většinou „k obraně“ politických schůzí. Tyto oddíly jsou pravidelně uniformovány, vojensky organisovány a dokonce i vyzbrojeny (rudá garda, černé košile, S. A. a S. S. u hackenkreuzlerů). Význačné je vždy to, že tyto organizace a vůbec celá aparatura strany vyznačují se mnohem tužší kázní, pevnějším skloubením a větší průbojností, než ostatní s ní současné politické strany. Kdežto tyto spoléhají na normální, možno říci přímo byrokratický chod politických událostí, přistupuje tato k násilným činům (vypalování redakcí, rozbíjení schůzí a průvodů, demolování stranických domů) již před provedením vlastní revoluce.

Pevná a průbojná organizace revoluční strany na podkladě demokratického stranického aparátu jest tedy předpokladem úspěchu moderní revoluce. Její průbojnost jest dána živoucností její ideologie a charismatickou přitažlivostí jejich vůdců. Právě tak jako organizace, jsou charismatičtí vůdcové předpokladem úspěchu. A tito vůdcové — Lenin, Trocký, Mussolini, Hitler — vedou stranu od jejího vzniku (nebo objevení na politické scéně) a řídí také provedení revoluce i přípravy k ní — opět rozdíl proti revolucím masovým. Tito vůdcové nejsou ideologové* a utopisté, jsou

* Lenin byl ovšem do značné míry také ideologem, ovšem přistupovala tu již silná složka charis-

to spíše osobnosti, které svým zjevem, řečí a pod. vyhovují davové chuti a strhují veliký počet jedinců do svého vleku.** Pokud jde o ideologii, jest nezbytným předpokladem revoluční strany: musí býti průbojná, nová, živoucí. Musí se lišiti od strnulých a často zapomenutých a mnohokrát kompromisy a faktickým stavem překonaných stranických programů ostatních politických skupin. Jako každá ideologie, musí míti takovou povahu, aby získávala co největší počet jedinců, nalezajících se u téže objektivní sociální situaci; není-li to ideologie třídní, jako u bolševiků, nastupuje ideologie „národní“ se zvláštní příchutí „středostavovskou“ (fašismus, hitlerismus). V tomto případě je totiž již tak těžko shrnouti nesmírně různorodé prvky „středních“ vrstev (ježto u dělníků jest přece jen ještě příliš silná socialistická ideologie a proto je nutno apelovati spíše na vrstvy jiné — alespoň z počátku), obsahujících právě tak malé živnostníky, jako zřízence, státní zaměstnance a pod., že jediná ideologie, hodící se k tomuto účelu, je ideologie všenárodní. Není to ovšem národní ideologie osvícenská, romantická, nebo sebeurčující, nýbrž ideologie národa silného, sjednoceného (vzniká ve státech kulturně nebo teritoriálně nedosti zcelených), který si vybudovává novou autoritativní státní moc, nerozvrácenou již zápasy stranickými a získává tak novou pozici mocenskou na mezinárodním fóru, jež mu byla dosud odírána. Kromě toho obsahuje tato ideologie často i zájmové požadavky vrstev, na něž nejdříve apeluje — středních vrstev majetkových a inteligence.

Ideologie revoluční strany není již starou všelidskou ideologií masových revolucí; je přízřivou a potřebám organizačně stranickým a směřuje proto proti ideologiím jiným — konkurujícím. Vyplývá to z povahy stranického boje, který revoluční strana musí nejprve prodělati, že tato ideologie obsahuje vedle pozitivní části velmi důležitou část kritickou, vztahující se na činnost programu a vládní výkony stran ostatních. Směřuje také proti vládě a vládnímu řádu jakožto takovému, avšak mnohem spíše proti ostatním stranám — politickým konkurentům. Dále musí často přijmouti některé přívěsky, sloužící bezprostřední politické agitaci, jako na př. hackenkreuzlerský boj proti židům. Populárnosti a líbivosti slouží ostatně i uniformy a vojenská organisace. Ale i fašistické strany nemohou se ve své ideologii obejít bez programu sociálního, to znamená, že musí přijmout, chtějíce býti „všenárodní“, i požadavky majetkově nižších sociálních vrstev, aby zachytily co nejširší okruhy obyvatelstva, aby se staly stranami hromadnými.

Tato ideologie jest ovšem šířena všemi prostředky, avšak uskutečňuje se pouze ve straně, t. j. její přijetí vede obyčejně ke vstupu, nebo alespoň k sympatiím ke skupině tuto ideologii v politickém životě zastupující — revoluční straně. Při tom ale vykonává trvalý úkol ideologií: zceluje nesourodou a roztržštěnou nespokojenost (na př. ve fašismu deposiduovaného středního stavu, zklamané inteligence, zadlužených sedláků) v jediný průbojný celek.

Revoluční strana může se jen v podobě, jak jsme ji právě popsali, nadíti úspěchu, Prosa k u je stát, vojsko i úřednictvo a připravuje si pomalu posici k dobývání moci. Na druhé straně má i vojenskou organizaci, která alespoň s jistým úspěchem by se mohla postavit pravidelnému vojsku. Dnes totiž má každá vláda nesmírně mnoho

matického vůdcovství. Ostatně prohlásili jsme bolševickou revoluci 1917 za přechodný typ, což se projevuje i v tomto směru.

** Tím ovšem se liší velmi silně od normálních, zbyrokratisovaných vůdců ostatních politických stran.

prostředků k potlačení revolucí. Moderní zbraně, které se nalézají pouze v rukou vojska a komunikace, umožňující rychlé přivolání a soustředění dostatečných sil, musí zničit každou revoluci v zárodku, není-li dostatečně připravena. A tato příprava je dokonána, stala-li se revoluční organizace tak silnou politickou stranou, že již před tím se účastnila vlády ať v dvojvládí (sověty proti prozatímní vládě), nebo alespoň svými poslanci a stranickým cílům získaným úřednictvem. Pak nedochází vlastně k náhlému zlomu a k svržení dosavadního režimu, nýbrž je to vlastně jen pokračování politického vývoje, jenže prostředky poněkud násilnějšími a s vyloučením některých stran. Úplná monopolisace moci přichází teprve později.

Kdežto „masové revoluce“ znamenaly vždy vědomě protizákonné (ve smyslu dosavadního právního řádu) jednání politické, hledí si revoluce „organizovaných stran“ dodati od počátku až do konce zdání legality a ústavnosti. Často jde jen o změnu ministerstva a parlament provádí všechny, nebo alespoň část změn ústavy. Ač protidemokratické, používají tyto revoluce politického aparátu demokratického státu k nenáhlému nastolení své diktatury, právě tak jako dosavadního správního aparátu státního k jejímu upevnění.

Po technické stránce upozornil Malaparte správně na to, že moderní revoluce musí útočit na technicky důležitá centra dopravy a výživy měst. Nestací však již ovládnouti hlavní město a povaliti vládu masovou bouří. Vláda může s kteréhokoliv jiného místa státu zorganizovati nový odpor (vzpomeňme na stroskotání Kappova puče v Německu). Úder musí býti proveden v celém státě zároveň; všude musí míti strana svoje organizace vojenské, které se zmocní moci. Stát stal se totiž tak celistvým a komunikace moderními prostředky tak rychlou, že nezáleží pouze na hlavním městě jako u masových revolucí. Drobné, dobře organizované a cvičené bojové jednotky vojenské organizace musí napadnouti zároveň všude možná střediska odporu. Nedochází téměř nikde k masovým projevům, demonstracím, hromadným bojům. Boj vede se spíše v malých skupinách o důležitá centra moci (pošty, telegraf, telefon, vodovod, železnice, zásobárny atd.).

Vlastní násilné akty a boje jsou v revolucích „organizovaných stran“ omezeny oproti revolucím „masovým“ na míru velmi nepatrnou. Kdežto v těchto znamenaly boje na barikádách a krvavé pouliční srážky jistý druh sociální katastrofy a měly také značný vliv na celkové chování veškerého obyvatelstva, vyznačují se ony tím, že poměrně velmi málo zasahují do normálního chodu denního života obyvatelstva. Jejich období vyznačuje se sice také zvýšeným rozčilením jednotlivců, avšak není to již „lid“ který jako amorfni masa poráží vládu, nýbrž vojensky ukázněné oddíly, které s větším nebo menším použitím násilí obsazují jednotlivé složky státního aparátu. Všední život funguje většinou nerušeně dále: politické funkce jsou již tak specialisovány a diferencovány, že úkol zmocniti se státu připadá jen zcela malé — vybrané části obyvatelstva — vojenské organizaci revoluční politické strany. Ulice již „nevrou rozvášněným davem“, nýbrž jsou buď prázdné, anebo v nich proudí normální, všední život — „lid“ se vlastního provedení neúčastní.

Před tím však, nežli strana k revoluci sáhne, rozbíjí obyčejně politické organizace protivníků, aby si uvolnila cestu k hladkému prohlášení moci. Zvláště v Itálii a v Německu předcházelo před prohlášením diktatury období krvavých bojů stranických, z nichž již bylo zřejmo, že revoluční organizace jsou silnější, kdežto ostatní strany omezovaly se pouze na obranu a zachování demokratického režimu. Zde

právě jest další důsledek organisovanosti moderní společnosti, který vede k tomu, že organisace, mající své bojové jednotky, zápasí již na poli demokratického režimu, než diktatura byla nastolena (tento moment nespadá však s provedením revoluce časově v jedno). Pak boj je již ukončen, ježto všechny ostatní strany mimo stranu nastolivší diktaturu jsou zničeny; teprve tímto odstraněním konkurenčních stran jest revoluce dovršena.

Již masové revoluce znamenaly změnu celého kulturního stavu společnosti a znamenaly rychlý skok mnohých společenských institucí. Byly proto také ztotožňovány s „převratem celé kultury“. Revoluce organisovaných stran by jimi musely býti ještě více. Protože jedna strana se zmocnila vlády, stát nepřestal býti totálním a strana, která zavedla diktaturu, jest nucena ve všech odvětvích sociálního života, ve všech institucích i organisacích jej reprezentujících, zavést nový režim a uplatnit tam svoje zásady. To ovšem znamená, že při skutečné diktatuře žádné odvětví veřejného ani soukromého života nezůstane ušetřeno převratu, poněvadž jen tak může strana diktatorská držeti totální stát pevně ve svých rukou.

Tyto změny nejsou však prováděny rázem. Oproti masovým revolucím, které chtěly naráz změnit celý svět a nastolit nový sociální řád, postupuje strana diktatorská alespoň s počátku přes parlament a upravuje čím dále tím více všechny složky sociálního života podle svého přání, především výchovu, aby si zajistila do budoucnosti mladé generace, odkojené jejím duchem. Musí tedy míti dalekosáhlý plán: kdežto po masových revolucích pozorujeme zmátek a chvat i bezplánovitost, zde setkáváme se „pětiletkami“, „čtyřletkami“ a celou řadou jiných dlouhodobých plánů. Sociální život, který je nutno změnit zároveň s totálním státem, nelze již měnit v jeho dnešní komplikovanosti naráz, nýbrž racionelní plánovitou cestou. Ostatně i diktatorská strana potřebuje stále udržovati ideologické nadšení a musí se stále ospravedlňovati a oslavovati svůj režim; k tomu jsou tyto plány výbornou pomůckou.

A kdežto po masových revolucích rozproudil se politický život přímo horečným tempem, po revolucích organisovaných stran úplně umlká. To však neznamená, že by i strana, nastolivší diktaturu, mohla zanedbávati agitaci a nemusela stále získávati davy. I po revoluci zůstává strana diktatorská politickou stranou se všemi znaky politického stranictví, ovšem stranou monopolní, ale zároveň jest její stranický aparát jádrem její moci, prostředkem k ovládnutí celé společnosti.

* * *

I v dnešní době vyskytují se však jiné souběhy revolučních komponent, než ty, které jsme nazvali „revolucemi organisovaných stran“. Tyto jsou typem, vyskytujícím se převážně ve střední a východní Evropě, v zemích stranického systému programového. Ježto však sociální situace je v každém státě různá a poněvadž nejen v mimoevropských státech, na př. v Jižní Americe, nýbrž i ve všech státech evropských politický život a útvar státu nemá onu podobu, kterou jsme popsali jako sociální situaci, v níž rodí se „revoluce organisovaných stran“, vznikají i dnes revoluce masové (tomuto typu jest velmi blízká španělská revoluce v r. 1930) i takové formy konvergenčí revolučních komponent, které připomínají gardové puče, palácové převraty a pod. (Pilsudského převrat, diktatura Primo de Rivery a krále Alexandra). Ovšem, že nelze tyto revoluce pokládati za pouhou dobu revolucí „masových“, „pretoriánských“, „palácových převratů“ nebo „válků stavů“, ježto celková sociální situace jest již zcela jiná.

Každá jednotlivá revoluce jest jevem jedinečným proto, poněvadž konstelace sociálních sil jest v každé době a v každé zemi jiná a tudíž i revoluční komponenty se vždy poněkud jinak projevují. Jestliže však poněkud abstrahujeme od této jedinečnosti a hledáme jednotlivé typy konvergence revolučních komponent, docházíme k závěru, že každému útvaru společnosti odpovídá jiná konvergence revolučních komponent. Proto není správné přenášeti na dnešní dobu přirovnání, hodící se pouze do dob minulých. Moderní revoluci organisované strany, t. j. jedinou revoluci, která může vzniknouti v demokraticko-parlamentární republice, lze předvídati dlouho předem. Oddává-li se však dnes ještě někdo pod vlivem různých ideologií, vzniknuvších za jiných sociálních podmínek, klamným obrazům, nechtěje tuto skutečnost viděti, dělá největší hřích na režimu, který udržeti jest jeho ideálem. Pouze nezaujatý, objektivní a předem nehodnotící vhled do skutečnosti může vždy zaručiti účinný postup i v politice.

Literatura.

Abych zachoval ráz přednášky, neuvedl jsem úmyslně v poznámkách pod čarou příslušnou literaturu, které jsem použil. Uvádím ji pouze náznakově. Metodickým základem jest moje studie: „Komponentální metoda a studium venkova“ (Sociální problémy, II. roč., čís. 5—6); ve svém pojetí vývoje západoevropské kultury opírá se článek především o práce Weberovy, Sombartovy, Simmelovy a Troeltschovy; pokud jde o politické stranictví a politický národ byly pramenem: J. Mertl: „Politické strany“ (Orbis, Praha, 1931), „Ideologie parlamentarismu a naše doba“ (v knize: „Volební reformy“, Praha 1933), dále H. O. Ziegler: „Die moderne Nation“ (Tübingen 1932) a „Autoritativer oder totaler Staat“ (Tübingen 1932), a konečně i práce Schmithovy, Smendovy a Hellerovy. Pramenů o sociologii revoluce i o historii jednotlivých revolucí pro veliký počet neuvádím; pro moderní revoluce odkazují pouze na Trockého: „Geschichte der russischen Revolution“, I—II, Berlin 1931—1933, a Malaparta: „Státní převraty“, Praha, 1933.

TOVÁRNA NA NÁBYTEK ARCHITEKT FR. PLHOŇ A SPOL.
PRODEJNA PRAHA II., Purkyňova 2. Telefon 38706.

DR. ARNOLD:

RAKOUSKO A EVROPSKÁ RIVALITA.

I.

Ztrávil jsem právě několik dní v některých malých městech v Rakousku. Jaký je tam klid! Je to možné, že tento národ tolik vytrpěl, že ještě dnes prodělává hrozně bolestnou krizi, a to stejně krizi hmotnou jako krizi duševní, která staví proti sobě jednotlivé názory? Po světové válce Rakousko rozvinulo co možná nejvíc své turistické možnosti, zřídilo mnoho nových cest, hotelů, lázní, ze svých jezer udělalo elegantní pláže, ze svých hor střediska zimních sportů, zavedlo ve svých městech umělecké a hudební sezony, v těch městech, která jsou vlastně velikými musei, v nichž se zdá úchvatným pobyt těm, kteří mají umění rádi. Opravdu v oboru umění a architektury je Rakousko jen pokračováním Italie. A k tomu ještě ten zvláštní dojem, že tu uprostřed nádherného přírodního rámce, se stýkají a prolínají dvě kultury, jižní a severní. Nemám zrovna příliš rád takové hory, na které se vystupuje jen proto, aby se s nich zase sestoupilo a není právě mým vkusem heslo některých turistů — stoupání pro stoupání. Ale musím přiznati, že i mne okouzily ty alpské velehory v Tyrolsku se svými ohromnými lesy, které